

TUTKIMUKSEN ELINVOIMA LÖYTYY IDEAN SISÄLLÖSTÄ

Professori Yrjö Engeström nimitettiin odotetusti elokuun alusta Helsingin yliopiston aikuiskasvatuksen professoriksi. Tähän asti hän on johtanut saman laitoksen toiminnan teorian ja kehittävän työntutkimuksen yksikköä. ”Käytännössä uusi tilanne johtaa varmaan siihen, että yhä useammin opiskelijat tulevat mukaan meidän yksikömmen tutkimushankkeisiin ja tulevat jo aikaisemmassa vaiheessa ja meidän tutkijamme osallistuvat entistä enemmän opetukseen ja opetuksen kehittämiseen. Vuorovaikutus tihenee”, Engeström sanoo.

Jos pidetään taustana yhteiskunnan muutostrendejä, mikä on mielestäsi aikuiskasvatustutkimuksen kontribuutio, sen suuret alueet?

YRJÖ ENGESTRÖM:

Aikuiskasvatuksen pitäisi olla mitä suuremmissa määrin kiinnostunut samoista asioista kuin muutkin yhteiskuntatieteet. Tärkeät kysymykset liittyvät globalisaatioon ja siihen, miten yhä mutkikkaammalla teknologialla pelaavaa ja toisaalta yhä rajummin yhteen kietoutuvaa planeettaa pitäisi kehittää niin, että täällä voi jatkossakin elää. Tietysti aikuiskasvatuksella on omat erityisalueet, jotka liittyvät kysymykseen oppimisesta ja kehityksestä ja siitä, millä tavalla ne nähdään toisaalta koko yhteiskuntapolitiikan ja toisaalta ihmisen elämänsä läpikäynninä asioina.

Aikuiskasvatustieteen suurimmat haasteet, pulmat ja esteet ovat sinä, että meillä mielletään aikuiskasvatustiede edelleenkin liian kapeasti käyttäytymistieteeksi, joka lähtökohtaisesti tarkastelee yksilön psykologisia ja yksilön edellytyksiä opiskella, oppia ja kasvaa. Se, että yksilön rajautuva lähtökohta on riittämätön, tulee monella tavalla vastaan. Ihmisten elämä kietoutuu mitä moninaisimmin niiden instituutioiden kohtaloihin, joissa he toimivat. Oppiminen ja kehitys ovat peruuttamattomasti muuttuneet käsitteiksi, jotka koskevat yksilöä isompia yksiköitä. Puhuminen oppivista organisaatioista, oppivista kaupungeista, oppivista yhteiskunnista ja oppivista kulttuureista on merkki jostain oikeasti tapahtumassa olevasta prosessista eli siitä, että yksilön oppiminen ja laajempien organisaatioiden

muutos ja yhteiskunnallisten muutosten hallinta kietoutuvat yhä erottamattomammin yhteen. Yksilön oppimista, ei edes hänen elämänsä, voidaan enää analysoida kovin menestyksellisesti irrallaan instituutioista.

Aikuiskasvatuksen käytännöt ja teoreettiset lähestymistavat ovat kokeneet suuremman mylerryksen kuin kenties monikaan muu tieteenala. Lähivuosisikymmeninä aikuiskasvatustutkimukselle on ollut ominaista pirstaleisuus, poikkitieteellisten kokonaisuuksien puute, tutkimuksen irrallisuus aikuisopiskelun arjesta ja aikuiskasvatuksen kehityksestä, kartoitustyyppeiden tutkimusten runsaus sekä teoreettista otetta omaavien ja kunnianhimoisempien tutkimushankkeiden vähyys. Kehitystä on kuitenkin tapahtunut harppauksittain. Millaisina näet nykyisellään aikuiskasvatustieteen heikkoudet?

Y.E.: Nuo luettelemasi asiat pätevät luultavasti kaikkiin yhteiskuntatieteisiin. Pulma on siinä, että tämäntyyppiset asiat ovat pysyvä vaiva kautta koko akateemisen maailman, eivät mitenkään erityisesti aikuiskasvatustieteen. Pulmat ovat ennemminkin siinä, millä tavalla voitaisiin luoda vahvojen ja kantavien teemojen ja teoreettisten ideoiden ympärille tutkimuksen ja käytännön kehittämisen koalitioita ja yhdistelmiä, joilla on pitkä elinkaari ja vahva yhteiskunnallinen vaikuttavuus. Nähdäkseni työelämän aikuiskoulutuksessa tällainen on selvästi syntymässä. Samaa kehitystä tarvittaisiin kenties muillakin alueilla, vaikka voi olla, etteivät pienen maan resurssit paljon

monenlaiseen riitä. Mutta esimerkiksi heinäkuussa Tampereella pidetty *Researching Work and Learning* -konferenssi oli hyvä esimerkki siitä, että Suomessa on kasvanut osaamis- ja asiantuntevuussuuntautuneisuus työelämän aikuiskoulutukseen ja työelämän muutosten ja niihin liittyvien oppimisprosessien ymmärtämiseen.

Ei ole minun tehtäväni sanella, mitä ne muut alueet voisivat olla. Koalitiot syntyvät aidoista tutkimusintresseistä ja -ideoista ja vain sillä tavoin ne ovat elinkelpoisia.

Sellaisia koalitioita ei paljon Suomessa ole, mutta ei ole maailmallakaan. Maailmalla aikuiskasvatuksen identiteetti on heikko, kirjava ja epämääräinen. En pysty nimeämään sieltä montakaan todella merkittävää aikuiskasvatustieteen tutkijaa. Siinä mielessä suomalainen aikuiskasvatustutkimus ei ole heikoilla, pikemminkin päinvastoin. Meillä on pienen maan suuri etu siinä, että ihmiset tuntevat toisiaan ja yliopistojen ja käytännön ihmisten väliset yhteydet on aika helposti luotavissa. Luulen, että meillä ammatillisten aikuiskoulutuskeskusten ja ammattikorkeakoulujen muodostama yliopiston ja työelämän välimaasto on itse asiassa aika hedelmällinen ja kasvattaa aika mielenkiintoista potentiaalia käytännöllisen kehittämisen- ja tutkimustyön uudensuuntiin yhdistelmiin.

Entä vuoropuhelu eri yliopistojen välillä?

Y.E.: Se on se perinteinen yhteistyön muoto, mutta en minä pitäisi sitä itseisarvona. Yliopistojen välillä tiedot kulkevat kuitenkin paremmin kuin muissa suunnissa. Mielestäni tärkeämmät koalitiot ovat työelämän organisaatioiden ja erilaisten oppilaitosten ja varsinaisen akateemisen tutkimuksen välillä, koska niissä on keskenään erilaisia osaamista ja näkemystä.

Yliopistollisen tutkimuksen ongelma on ollut se, että siitä on puuttunut interventiot, aidot kehittämistutkimukset, joissa luodaan uusia käytäntöjä. Liian paljon on vielä toteavaa ja kartoitettavaa ja liian vähän kehittävää otetta, missä kokeillaan jotain uutta, seurataan sen vaikutuksia ja luodaan uusia toimintatapoja. Ja tässä tarvitaan koalitioita, muuten kehittävää tutkimus ei ole mahdollinen. Eikä voida kehittää käytäntöä, jos käytännön ihmiset itse eivät halua sitä.

Tutkimusta tehdään yliopistojen lisäksi monilla tahoilla, liike-elämässä, valtionhallinnossa, Sitrassa. Millaisena näet akateemisen tutkimuk-

sen aseman ja miten arvotetaan?

Y.E.: Yliopistoissa tehtävä tutkimus on sillä tavalla aivan ratkaiseva, ettei muissa ympäristöissä ole samanlaisia traditioita, edellytyksiä ja kantavaa rakennetta, jossa hyväksytään tutkimukselle oma aikarytmiä ja se, ettei se toimi varman päälle.

Tutkimukselta ei koskaan etukäteen tiedä, mitä se tuottaa. Muissa kuin akateemisilla tahoilla helposti kuvitellaan, että tutkimus on samanlaista kuin muu toiminta eli siinä voidaan asettaa täsmällinen tavoite ja sitten vain toteuttaa se. Mutta tutkimuksessa ei voi, tutkimuksen tehtävä on löytää uutta ja yllättävää. Sen vuoksi yliopistollisen tutkimuksen merkitys on periaatteessa äärettömän suuri, mutta yliopistollinen tutkimus voi erehtyä suojautumaan siiliaisentein. Yliopistollisen tutkimuksen todelliset mahdollisuudet tulevat näkyviin yhteenliittymissä, teorian ja käytännön yhdistämisessä.

Vieläkö toiminnan teoria ja kehittävän työntutkimuksen teorianmuodostuksessa löytyy uutta vai onko se soveltavaa ja tiessä päässä?

Y.E.: Ei se ole lähelläkään tiensä päätä, pikemminkin vasta uransa alussa. Ne yhteiskunnalliset toiminnot, joita siinä tutkitaan, ovat niin rajussa muutoksessa, että jos me päästäisiin edes pikkuisen muutoksen rytmiin mukaan, oltaisiin vähän tyytyväisempiä. Kuvaavaa on se, että kun perinteisesti toiminnan teoriaan kohdistuu yksittäisiin toimintajärjestelmiin, ihmisyhteisöihin tai organisaatioihin, nykyisin tällainen tutkimusyksikkö ei riitä. Toimintajärjestelmien yhteen nivoutuminen

Mitä mielessä, Yrjö Engeström?

ja erilaiset rajojen ylittämiset ovat vahva tekijä, ja siksi tavallaan toiminnan teoriantakin tulee hahmottaa tutkimuskohteensa uudelleen, useiden toimijoiden maastoon.

Olen nyt itse tutkinut monisairaiden kroonikoiden hoitoa Helsingissä, eikä siinä voi lähteä pelkästään terveyskeskuksesta tai pelkästään HYKS:stä, kun potilaat liikkuvat monien toimijoiden välillä. Oppimishaaste liittyy siihen, miten nämä eri toimijat, joiden kesken on ennen ollut hyvin vähän tekemistä, löytävät toisensa ja oppivat toimimaan yhdessä. Sen hahmottaminen käsitteellisesti on toiminnan teoriallekin hirveän suuri haaste.

Toisaalta toimijoina on myös hyvin vaikeasti rajattavia organisaatioita, kuten virtuaaliset ja amebamaiset organisaatiot. Esimerkiksi sopii Linux-käyttöjärjestelmän kehittäjät ympäri maailmaa. Se ei ole virallinen organisaatio ja kuitenkin se on saanut aikaan jotain valtavan tärkeää ja se edustaa vahvaa oppimispotentiaalia. Siitä ei voida sanoa, että se on tässä tämä porukka nyt. Tämöisten käsittäminen ja tutkiminen on erittäin tärkeää, ja kuitenkin niillä on kasvava merkitys – myös sillä tavalla, että ne luikertelevat perinteisten organisaatioiden sisään.

Miten tutkimus- ja kehittämiskohteiden valinnat yksikössäsä tehdään?

Y.E.: Meidät tunnetaan jo aika hyvin ja työelämästä tulee pyyntöjä. Silloin me joudutaan arvioimaan, onko ehdotuksessa teoreettisesti ja tutkimuksellisesti meidän kannaltamme uutta.

Myös meidän tutkijamme liikkeessaan maailmalla ja ”haistelllessaan ilmaa” löytävät teoreettisia ideoita, vaikkapa sosiaalisen pääoman käsite, joka herättää tutkijassa kiinnostuksen ja josta hän pääsee muiden tutkijoiden kanssa hedelmälliseen vuorovaikutukseen ja keskusteluun.

Samoin meidän oma teoreettinen apparaatti kohtaa käsitteitä, jotka vaatisivat aukaisemista. Sanotaan esimerkiksi *ristiriidan* käsite. Se on helpposti käytettävä sana, jolla ei kenties ole riittävän vahvaa teoreettista tai empiiristä pohjaa. Tällainen ongelma syntyy useinkin tutkijoiden keskinäisissä keskusteluissa, huomataan, että jokin teoreettinen väline tai käsitteellinen alue on jäänyt kesannolle ja se vaatisi uudenlaisen avaamisen, astumisen syvemmälle.

Näiltä kolmelta suunnalta tutkimusaiheet tulevat.

Aikuiskasvatuksen professuuri on Bulevardilla ja toiminnan teorian yksikkö Arabiassa. Mitä organisoit professuurin hoidon?

Y.E.: Varmaan olen joitakin päiviä Bulevardilla, joitakin täällä. Ei työ hirveästi muutu. Mehän olemme kasvatustieteen laitoksen huippututkimusyksikkö, joten tämä tilannehan vain lisää näiden kahden yksikön välistä vuorovaikutusta ja liittää niitä kiinteämmin toisiinsa. Fyysinen etäisyys on ollut hieman hankalaa, mutta käytännössä uusi tilanne johtaa varmaan siihen, että yhä useammin opiskelijat tulevat mukaan meidän tutkimushankkeisiimme ja jo aikaisemmassa vaiheessa ja meidän tutkijat osallistuvat entistä enemmän opetuksen ja opetuksen kehittämiseen. Vuorovaikutus tiivistyy. Varmasti edessä on opetussuunnitelminen ja -sisältöjen uudelleenarviointi, mikä on edessä joka tapauksessa, sillä suunnitelmat joudutaan miettimään muutaman vuoden välein ja se on juuri nyt edessä. Siinäkin mielessä on hyvä hetki.

Jääkö muulle aikuiskasvatustutkimukselle tilaa?

Y.E.: Ensiksikin kaikelle tutkimukselle pitää yliopistossa olla tilaa. Jos on hyviä tutkijoita, hyviä tutkimusaiheita ja hyviä tutkimushankkeita, kyllä ne aina tilansa löytää. Toisaalta on totta, että profiilin täytyy kiinteytyä. Jos halutaan huipputuloksia jollakin alueella, pitää myös fokusoida, keskittää ja löytää ydinalueet. Silloin työelämän aikuiskoulutus, työssäoppiminen ja työprosessien muutokseen liittyvä tutkimus, jota meidän yksikkö voimakkaasti edustaa, on se alue, missä me ollaan kansainvälistä huippua ja missä meillä on vahvimmat henkiset resurssit. On selvää, että sitä täytyy käyttää hyväksi, tavallaan painottaa ydinosaamista, koska sillä tavalla saadaan tuloksia. Mutta se ei tarkoita muun sulkemista ulos. On löydettävä aina tapaus tapaukselta ratkaisu niin, ettei tutkimus tule liian monomaaniseksi. Nyt se on kylläkin ehkä liian hajanainen.

Jokaisessa yliopistossa jokainen laitos joutuu miettimään omaa ydinaluettaan. Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitoksella on hyvä tilanne siksi, että meillä on jo nyt kansainvälinen huippututkimusyksikkö olemassa. Millään muulla kasvatustieteen laitoksella ei ole. Eli se on jo sellainen pääoma, että sen varaan kannattaa ehdottomasti rakentaa. Olisi järjetöntä todeta, että nyt me ryhdytään tekemään kaikenlaista muuta.

Yleissivistävää pohjakoulutusta antavan peruskoulun ja lukion sekä erikoistavan korkeakoulu- ja ammattikoulutuksen ulkopuolelle jää valtaisa määrä osaamista, erilaisia kansalais-taitoja ja arjessa selviämisestä, josta on viimeiset sata vuotta huolehtinut kansalaisyhteiskunta ja sen massiivinen kansaisjärjestöapparaatti. Kaikkea tätä osaamisen, oppimisen ja valistustyön aluetta kutsutaan myös vapaaksi sivistystyöksi. Millaiseksi näet sen aseman akateemisessa opetuksessa ja tutkimuksessa?

Y.E.: Minkään asian tutkiminen, ei myöskään vapaan sivistystyön, ole itseisarvo sinänsä. Tutkimuksen on lähdettävä niistä haasteista, joita niiden sisällä on. Mutta kun me puhutaan kansalaisyhteiskunnasta, kolmannelta sektorista, sosiaalisesta pääomasta, ihmisten vapaa-ajan ja työn välisen suhteen uudelleen järjestämisestä, asialle tulee sisältö. Sen ei kuitenkaan tarvitse kulkea lipun ”vapaa sivistystyö” alla, vaan sitä pitäisi katsoa tuorein silmin. Ilmiö pitää tematisoida, löytää ongelmat ja jännittävät haasteet, joilla on yhteiskunnallista merkitystä ja lähteä niiden kautta.

Sektoriajattelu on vaarallista, se jäykistä ja kuoleuttaa tutkimusta. Perustelun täytyy lähteä sisällöllisistä tarpeista ja elinvoiman lyötyä tutkimusideoista. Vapaa sivistystyö on vähän ikävältä kalskahtava käsite, mutta kansalaisyhteiskunta ei sen sijaan olekaan.

Artikkeliväitöskirjat ovat yleistymässä. Mitä mieltä olet kehityksestä ja näetkö siinä uhkia?

Y.E.: Käytäntö on peräisin lääke- ja luonnontieteistä, missä se on ollut aika yleinen. Jos artikkeliväitöskirja tehdään hyvin, se on hyvä käytäntö, sillä tutkija saa osatuotoksistaan kovan kriittisen palautteen refereeprosessin kautta, eikä vain yhtä, kuten monografiatutkija saa tarkastajilta ja vastaväittäjiltä. Jos artikkelit ovat kunnollisia ja ne julkaistaan kunnollisissa tiedelehdissä, jossa on kunnollinen refereeprosessi, se tie on erinomainen. Mutta se on riskaabeli, koska se on pitkä tie. Tulee hylkäämisiä ja pitkiä korjausvaiheita. Monografiassa riski on aika paljon se, että kriittinen palaute ei pysy koossa ja tulee liian myöhään, jolloin teksti on jo kirjoitettu eikä sitä voi kovin paljon enää muuttaa.

Tieteellisillä lehdistä on kylläkin erittäin suuria eroja. Lehdet elävät erillistä elämäänsä ja niitä

on paljon. Sen vuoksi ohjauksen vaatimukset kasvavat. Pääsääntöisesti artikkeliväitöskirja on ollut monografiaa vaikeampi tie, sillä monografia kirjoitetaan yleensä suomenkielellä, jolloin sitä on ollut tarkastamassa suppeampi piiri. Artikkeliväitöskirjat ovat olleet pääsääntöisesti englanninkielisiä. Nuoremmat tohtoriopiskelijat näyttävät tähtäävän artikkeliväitöskirjoihin. Tähän mennessä on myös näyttänyt siltä, että artikkeliväitöskirjat nostavat tasoa. Mutta riskit liittyvät molempiin. Oleellista ei ole muoto, vaan sisältö ja kunnollinen ohjaus. Pitäisi saada järjestelmä, missä useampi ihminen osallistuu tohtoriohjaukseen.

Miksi annoit pikkusormesi aikuiskasvatukselle?

Y.E.: Olen alun perin kasvatustieteilijä. 80-luvun alussa tein töitä kouluissa opettajien kanssa, mutta silloin törmättiin opettajien kanssa monta kertaa seinään. Kouluissa oli erittäin vaikeaa saada aikaan muutoksia. Uusia ideoita haluavat opettajat paloivat äkkiä loppuun, kun ei tullut tukea sen enempi viranomaisilta kuin kollegoiltaan. Muutos tapahtui vasta 90-luvulla.

Sen tähden minä lähdin työelämän suuntaan, koska sieltä tuli kysyntää. Meidän henkilöstökoulutuksessa otetaan kyllä innolla uudet ideat vastaan ja kokeillaan niitä. Työelämässä oli paljon avoimempi maasto toimia ja samalla ne sovellutukset, mihin oppimisella vaikutetaan, tulivat suurempaan näkyviin. Eli jos ihminen tekee työtä, näkee, osaako hän sen työn. Nythän ympyrä on sikäli kiertymässä umpeen, että koulujen maailma on myös muuttunut voimakkaasti.

Mitä teet vapaa-aikanasi mieluiten?

Y.E.: Oikeastaan minulla on kaikki aikaisemmin toteutunut työn ehdoilla. Nyt olen joutunut miettimään rajan vetämistä vähän jyrkemmin vapaa-ajan ja työn välille, mutta minä vasta opettelen sitä. Ehkä sisällytän elämäni rauhallisempaa miettimistä ja vähemmän kiireistä juoksemista paikasta toiseen, pikkuisen vähemmän konferensseja, pikkuisen vähemmän esitelmiä, pikkuisen vähemmän uusien hankkeiden käynnistämistä ja pikkuisen enemmän keskittymistä harvempiin asioihin. Osa vapaa-ajastani kenties ankkuroiduu kirjallisuuden ja taiteiden harrastamiseen.

**Haastattelu: Anneli Kajanto
Kuva: Kalevi Keski-Korhonen**